

УДК 327.8

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.54.38>

ЕПІСТЕМОЛОГІЯ ДИПЛОМАТІЇ У СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Ростислав Тістик

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
Факультет міжнародних відносин, кафедра міжнародних відносин і дипломатичної служби
вул. Січових Стрільців, 19, 79000, м. Львів, Україна*

У статті подано загальну характеристику явища дипломатії у сучасних міжнародних відносинах. Автор поділяє погляд низки вчених, що з розширенням чисельності сфер, охоплених дипломатичною діяльністю, та зі збільшенням кількості акторів, які можуть діяти у міжнародних відносинах, реалізуючи представницькі функції, дипломатія набула гетерогенного і, водночас, багатуокладного характеру. З огляду на це у науковій літературі спостерігається стрімке зростання інтересу до вивчення феномена дипломатії.

Автор розглядає процес зародження дипломатії та її концептуальну історію, відштовхуючись від уявлення про неминучість трансформації смислів окремих понять в контексті їхньої еволюції. Це дає змогу розкрити суперечливі аспекти становлення дипломатії й окреслити перспективи її сучасного розвитку.

З огляду на характер розгортання міжнародних процесів, наголошено на необхідності подальшої трансформації дипломатичної діяльності, що супроводжуватиметься посиленням професіоналізації дипломатів-практиків. Зроблено висновки, що політизація й віртуалізація багатьох сфер суспільних взаємодій, у поєднанні зі стрімким залученням у міжнародні відносини великої кількості акторів, неминуче ставитиме перед дипломатією та дипломатами нові виклики, які вестимуть до двояких наслідків. З одного боку, мислимо є поступова «ерозія» класичної дипломатії, з другого ж, може йтися про зворотній процес, – збільшення ролі та якості саме формалізованих та узгоджених способів представництва держав у міжнародних відносинах. На переконання автора, сучасний стан міжнародних відносин – відродження стратегій розрахунку на власні сили та прагнення до реструктуризації міжнародної системи з боку окремих акторів, свідчать про високу ймовірність зміцнення класичних форм дипломатії з огляду на важливість дотримання узгоджених у міжнародному співтоваристві правил та норм. Отож дипломатія залишатиметься актуальним способом репрезентації державних акторів, значення якого з погляду необхідності взаємного узгодження національних інтересів та забезпечення стабільності міжнародної системи важко переоцінити.

Ключові слова: дипломатія, міжнародні відносини, зовнішня політика, міжнародні актори, міжнародна система.

Постановка проблеми. Дипломатію розглядають назагал як особливу форму діяльності, спрямовану на забезпечення інтересів міжнародних акторів. Сьогодні, незважаючи на номінальну інституціоналізованість, формальну чіткість та фактичну відкритість, уявлення про дипломатію часто й досі супроводжують латентні й значною мірою міфологізовані конотації, запозичені з минулого, як (неодмінна) таємність, особлива раціональність чи фетишизована героїзація – «мистецтво можливого». Водночас, з огляду на тиражування проблемних сфер, у яких поширюється дипломатія у наш час, а також беручи до уваги збільшення чисельності акторів, які не лише здійснюють дипломатію де-факто, а й претендують на формальне визнання у міжнародному середовищі власних дипломатичних аспірацій, інтерес до вивчення сучасної дипломатії істотно зріс. При цьому слід констатувати

посилення саме академічного зацікавлення дипломатією, а не збільшення важливості дипломатії як такої, адже дипломатія завжди була і залишається невід'ємною частиною міжнародних відносин, яку складно переоцінити.

Аналіз досліджень і публікацій. У сучасному академічному дискурсі теоретизування сприймається зазвичай як систематизація мислення, розгорнута розробка ідей і принципів, спрямованих на розуміння та пояснення конкретного явища. У той час як теорія часто зосереджується на аналізі тенденцій або перегляді концепцій практичної діяльності, теоретикам іноді із певним запізненням все ж таки доводиться вивчати те, що регулярно використовується практиками протягом тривалого часу. Це повною мірою стосується явища дипломатії, адже сьогодні спостерігаємо відновлення інтересу до епістемології дипломатичної діяльності, каталізоване актуальними міжнародними трендами. Насамперед, поліморфність дипломатії у сучасному світі, виникнення та інструменталізація її новітніх форм, стали предметом досліджень низки відомих вчених, як К. Бйола [6], П. Керр [18, 19], К. Константіну [11, 12], М. Корнпробст [20] та ін.

Метою статті є розкрити особливості сучасних наукових підходів до вивчення дипломатії, які проблематизують етимологію цього поняття з одного боку й розширюють епістемологію дипломатичної діяльності з урахуванням актуальних способів репрезентації міжнародних акторів, – з другого. Досягнення мети реалізоване з використанням методології науки про міжнародні відносини, в контексті розгляду сучасних тенденцій динаміки міжнародного середовища та супутніх трансформацій явища дипломатії.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження проблематизує традиційне уявлення про дипломатію як про практику репрезентації міжнародних акторів, що реалізується їхніми офіційними представниками, й пропонує актуалізований погляд на дипломатичну діяльність, як на спосіб здійснення міжнародних взаємодій, що поширюється у численних взаємозалежних сферах міжнародних відносин через залучення багатьох зацікавлених акторів.

Виклад основного матеріалу. Вивчення дипломатії є сьогодні невід'ємним елементом освітніх програм з підготовки фахівців-міжнародників усіх реномованих вишів, а реалізацію зовнішньої політики держави неможливо уявити без діяльності дипломатів. Дипломатію часто розуміють як соціальну практику, зосереджену на різних стосунках: відносинах дружби, ворожечі й влади між акторами. Номінально цими акторами є держави, однак фактично йдеться про людей, які репрезентують та обговорюють інтереси й цінності своїх держав [13]. У більш поширених визначеннях дипломатія також передбачає відносини між групами осіб, часто в межах міжнародного співтовариства, залучених до артикуляції, спілкування та переговорів щодо державних інтересів і цінностей.

Французький політолог Т. Бальзак вказує на те, що термін «дипломатія» стосується міжнародних відносин у широкому розумінні [3, с. 1]. Він посилається на *Encyclopédie Larousse*, у якій термін «дипломатія» зводиться щонайменше до трьох основних значень. По-перше, дипломатія стосується дій і (способів) репрезентації власної держави перед іноземними державами чи у межах міжнародних переговорів. По-друге, дипломатія займається зовнішньою політикою держави. По-третє, дипломатія – це галузь політичної науки, яка зосереджується на міжнародних відносинах. Окрім цього, як наголошує Т. Бальзак, у випадку державної служби, термін «дипломатія» може використовуватися на позначення індивідуальної кар'єри, пов'язаної із представництвом держави на міжнародній арені або для окреслення групи посадових осіб, яка реалізує таку функцію [3, с. 12].

Дипломатія є феноменом міжнародних відносин і належить до особливих форм соціальних взаємодій. Британський науковець К. Бйола та австрійський дослідник

М. Корнпробст пов'язують, зокрема, дипломатичну діяльність із потребами мирного співіснування окремих соціальних груп (міжнародних акторів): «Не може бути дипломатії, коли люди (людські спільноти – *P. T.*) повністю розділені і, відтак, не знають одні про одних. (...) Саме тоді, коли вони прагнуть стосунків між собою, але водночас бажають триматися окремо, формуються умови для відособлення. (...) [Існує] дуже мало можливостей для мирних відносин відособлених [акторів] без дипломатії» [6, с. 6]. Подібної позиції дотримується й американський політолог П. Шарп: «Соціальний характер відносин між групами (міжнародними акторами – *P. T.*), окрім найжорстокіших і найпростіших, дуже швидко призводить до появи дипломатії, якщо не дипломатів» [30, с. 11].

Особи, які історично представляли лідерів релевантних з політичного погляду акторів (як, зокрема, племена, князівства, королівства), мали майстерно володіти тонкощами відносин між ними. Починаючи з Франції XVI ст. їхні знання та вміння стали визнавати як окрему професію, «з системою навчання, секретаріатом, архівами та посібниками» [2, с. 98] і, зрештою, з формальними та неформальними правилами поведінки. Особлива організаційна культура та професійна ідентичність наділили їх владою та впливом. Сьогодні дипломати представляють держави, очолювані керівниками, здебільшого прем'єр-міністрами, президентами або монархами. Вони належать до так званих державних закордонних служб. Це означає, що дипломати працюють як удома, – у міністерстві закордонних справ, так і за кордоном, – у посольствах та консульствах [32, с. 786].

Дипломатія є складовою державного управління. Вона полягає у спроможності адаптувати міжнародні політичні, економічні, культурні, військові та інші відносини до національних пріоритетів за мінімального використання примусу чи застосування сили. Отож, дипломатія намагається реінтерпретувати наявні інтереси та зв'язки між акторами міжнародних відносин на користь держави чи коаліції держав, чий інтереси вона відстоює. Найпоширенішими інструментами дипломатії є переконливі аргументи, особиста репутація, харизма та емпатія офіційних осіб, які її здійснюють. Однак, за необхідності, дипломатія може вдаватися до латентних чи відкритих погроз або заходів з примусу. Вона спроможна формувати бажану поведінку шляхом створення таких обставин, які змушують інших міжнародних акторів розглядати пропонувані нею альтернативи як переваги або як стимули для забезпечення *status quo*. У таких випадках дипломатії необхідно опиратися на достатній ресурс власної держави чи групи зацікавлених міжнародних акторів.

Вказаний аспект дає змогу К. Бйолі та М. Корнпробсту звернути увагу на те, що дипломати, серед іншого, допомагають розробляти, легітимізувати та відтворювати організаційні принципи глобальної політики. Тобто вони формують і підтримують спільне розуміння того, хто й за допомогою яких засобів має право створювати світовий уклад, та як повинна бути розподілена відповідальність за підтримання глобального порядку між зацікавленими сторонами («порядок як цінність»). На рівні політики вони застосовують ці принципи для побудови стабільної й регулярної моделі глобальної діяльності та інституцій («порядок як факт») [6, с. 171].

Більш ніж півстоліття тому американський політолог Річард Н. Роузкранс розрізнив два визначення дипломатії – широке та вузьке [15]. У широкому сенсі він розумів дипломатію як «способи або методи зовнішньої політики, що впливають на міжнародну систему». З цього погляду концепт дипломатії полягав у перетворенні політичних інтересів на політичні результати й виходив за межі виключно дипломатичної діяльності. Відтак, дослідження дипломатії з таких перспектив мало би полягати у вивченні того, як дипломатія

впливає на зв'язки між націями й, відтак, як ці зв'язки позначаються на особливостях міжнародної системи [8, с. 158].

Вузький підхід акцентував на дипломатичних аспектах зовнішньої політики й розглядав дипломатію як процес, за допомогою якого уряди, діючи через офіційних агентів, спілкуються одні з одними. За допомогою такого розуміння дипломатію можна досліджувати крізь призму дипломатичних практик, каналів зв'язку, способів спілкування тощо. Він також дає змогу врахувати зростання чисельності міжнародних і транснаціональних акторів у світовій політиці.

Дослідники проблем міжнародних відносин та дипломатії беруть до уваги обидва з цих визначень. Однак для праць у сфері міжнародних відносин більш характерним є використання широкого розуміння дипломатії, тоді як для робіт з питань дипломатії – вузького. Ця відмінність впливає на перспективи побудови окремої теорії дипломатії. Якщо широке визначення підкреслює потребу в абстракції й містить певний оптимізм щодо розвитку загальних теоретизувань, то вузьке тлумачення надає ваги деталям і вказує на складність або навіть неможливість абстрагування від окремих аспектів [19].

Отож, як впливає з наведеного, багато з поширених визначень дипломатії стосуються конкретного аспекту або низки обставин, що ускладнює використання цього поняття у більш загальному сенсі. Відомий американський історик, політолог та фахівець з державного управління, професор Е. Плішке, з цього приводу зазначає, що термін дипломатія має багато значень і, як правило, зацікавлений користувач обирає його сутнісне наповнення відповідно до конкретних потреб. Е. Плішке вважає, що дослідники і практики перебувають у постійному пошуку «етимологічних, лексикографічних, теоретичних, функціональних та академічних тлумачень» дипломатії й пропонує власний метод уточнення цього поняття, який «може бути водночас як позитивним, допомагаючи окреслити, що таке дипломатія, так і негативним, – позначаючи те, чим вона не є» [26, с. 28]. Зокрема, на його переконання, дипломатію слід відрізнити від інших явищ, включно з зовнішньою політикою, зовнішніми зносинами, різноманітними специфічними аспектами дипломатичної практики й окремими дипломатичними функціями, такими, як переговори тощо.

Справді, «сто років тому, – зауважує П. Шарп, – можна було стверджувати, що дипломатія та міжнародні відносини є синонімами». Він припускає, що знання як формальних, так і неформальних правил дипломатії слугувало у той час ключем до розуміння міжнародних відносин загалом [29, с. 65]. З того часу дипломатія, як і міжнародні відносини, зазнали істотних змін. Сьогодні знання дипломатії не завжди забезпечує безпосереднє та якісне розуміння міжнародних справ. Це можна пояснити як істотним розширенням самого поняття дипломатії, так і з огляду на ускладнення міжнародних відносин упродовж останніх десятиліть. На цій тенденції вдало наголосив британський політик та дипломат Г. Ніколсон більше ніж вісімдесят років тому: «З усіх галузей людської діяльності, дипломатія є найрізноманітнішою» [25, с. 3].

З того часу світ став не лише більш взаємозалежним, а й набув істотної гетерогенності, насамперед через зростання чисельності акторів, здатних впливати на міжнародні процеси та явища, а також з огляду на збільшення кількості й доступності придатних для цього засобів. Тому вивчаючи історію дипломатії [7], розглядаючи дипломатію конкретної історичної епохи або держави [9], автори використовують окремі абстрактні чи ідеально-типові уявлення щодо дипломатичної практики та дипломатичних інституцій, а також досліджують їх у відповідних контекстах. При цьому вони послуговуються відносно чіткими та впізнаними дефініціями дипломатії.

Однак, на переконання відомого представника німецької школи концептуальної (термінологічної) історії Р. Козеллека [21], поняття, якими ми оперуємо, ніколи не можна визначити остаточно. Адже зміст понять є не лише продуктом історичної еволюції, а й результатом трансформації через використання у різних, часто розбіжних теоретичних побудовах і диференційованих практиках. Справді, термін «дипломатія» у його сучасному застосуванні є дуже широким: це і міждержавні переговори, і вміння здійснювати міжнародні відносини. Його можна використати як синонім зовнішньополітичного процесу, а також на позначення особливої поведінки – такту та витонченості, або специфічного способу життя й кар'єри [5, с. 62–63]. Термін «дипломатія» часто використовується метафорично для окреслення будь-яких дій чи позицій, які сприймаються як особливість дипломатичних практик.

При цьому, наведений перелік можливостей «інструменталізувати» поняття «дипломатія» не буде вичерпним, адже воно, з перспектив концептуальної історії, не завершило власного формування й надалі перебуває у процесі становлення. Водночас, розгляд того, як саме використовуються цей термін, – буквально чи метафорично, – є істотним з погляду визначення концептуального багатства дипломатії, а також особливостей та меж її практичного застосування.

По-перше, поняття містять метафори – слова, що переносять значення з одного контексту в інший [14, с. 158–271]. По-друге, з погляду представників постпозитивізму в міжнародних відносинах, – лінгвістичні засоби є не лише основою спілкування, а й створюють світи, у яких ми живемо та діємо. Тому розширення змісту понять та використання їх у різних теоретичних контекстах і дивергентних практиках може приховувати ширші проблеми, зокрема містити вимоги визнання чи прагнення повноцінно представляти когось або щось, що є особливо помітним у межах дискурсу щодо «дипломатії»/ «дипломатів» [12, с. 4–6].

Зауважимо, що у сучасних міжнародних студіях зростає зацікавлення концептуальними проблемами, пов'язаними, зокрема, зі спробами дослідників розкрити багатуокладний зміст окремих термінів. Беручи до уваги цю тенденцію, важливий аспект нашого дослідження вбачаємо у тому, щоби з'ясувати концептуальне перетворення дипломатії, а саме, – коли і з якою метою з'явилося це поняття, як воно змінювалося, та, що окреслювало у різні історичні періоди?

Загальні, а також етимологічні словники подають, зокрема, що термін «дипломатія» виник в останній чверті XVIII ст. При цьому тогочасні конотації, пов'язані з «дипломатією», істотно відрізнялися від тих, які є характерними для нашої епохи. Відомий дослідник дипломатії, професор Університету Кіпру К. Константінус стверджує, що протягом середньовіччя не існувало єдиного поняття, яке позначало би аспекти дипломатії, пов'язані з питаннями державного управління, переговорів, зовнішньої політики, особливого такту тощо. Відтак не було також слова, яке можна було б використовувати як заміник для «дипломатії», без того, щоби не пов'язувати його з додатковим політичним змістом [11, с. 78]. Більше того, ніколи не було жодного поняття, яке передувало би терміну «дипломатія». Відтак поява «дипломатії» у політичному лексиконі надала нову назву й узагальнила відомі раніше терміни (як «переговори» чи «політика») та практики (пов'язані з діяльністю міністрів, послів, посланників).

Термін «дипломатія» походить із давньогрецької мови, у якій його використовували, по-перше, як дієслово (*diploo*) – на позначення подвійного складання (*diploun*) і, по-друге, як іменник (*diploma*) – у якості назви офіційних документів, що складалися (для зручності) та надавали пред'явнику певний набір прав [11, с. 78]. Протягом середньовіччя цей

термін поступово почали застосовувати щодо будь-яких документів про привілеї. В епоху Відродження «дипломом» називали папські листи про призначення, а пов'язаний термін *diplomatarius* означав клерка, який випишував такі дипломи. На зламі XVII та XVIII століть старі листи про привілеї (дипломи) ретельно перевіряли на автентичність, збирали та коментували. Відтак термін *diplomatica* почав використовуватися у розумінні науки про встановлення законності таких документів.

Зауважимо, що саме поняття «*diploma*» не вийшло з ужитку. Воно продовжило функціонувати як пов'язане із документами, що надають привілеї певним особам. Окрім того, ним стали позначати зібрання офіційних документів і договорів, укладених між різними суверенами. Відтак прикметник «дипломатичний» почав асоціюватися з діяльністю представників одного суверена при дворі іншого суверена [22, с. 29–30]. Як доводить у власному дослідженні етимології дипломатії К. Константину, станом на кінець XVIII ст. термін «дипломатія» перебував у процесі послідовних змін, а його зміст був доволі поліморфним [11, с. 82–88]. Підтвердженням цієї тези слугують, наприклад, визначення «дипломатії», запропоновані реномованими довідковими виданнями того часу. Так, у 1798 р. Словник Французької Академії (*Dictionnaire de l'Académie française*) подавав «дипломатію» як «науку про взаємовідносини та інтереси між державами», а у 1828 р. Вебстерський словник (*Webster's Dictionary*) вказував, що «дипломатія» – це «звичаї та правила державних міністерств, форми переговорів, корпус послів або посланників» [16].

Попри часткову невизначеність змісту, упродовж XIX ст. відбулося стрімке поширення концепції «дипломатії» у межах «старої» Європи. Більше того, разом із сприйняттям самого поняття, почали з'являтися ідеї «нової дипломатії», яка зосереджувалася би на питаннях торгівлі й замінила «стару дипломатію», як практику інтриг й таємних політичних домовленостей. Саме такі уявлення стали основою інтелектуальних дебатів після завершення Першої світової війни, що супроводжувалися закликами до започаткування й розвитку нової дипломатії у 1918–1920 рр. На думку тогочасних політиків та інтелектуалів, «стара дипломатія», що характеризувалася численними недоліками та невдачами, насамперед секретністю та неспроможністю запобігти війні, мала поступитися «новій дипломатії», націленій на мир і співпрацю.

Таким чином, упродовж першої половини XX ст. оцінка та концептуальне розуміння дипломатії зазнали поступових змін. Якщо у попередні історичні періоди дипломатія сприймалася через взаємозв'язок із суперництвом та конфліктами, то після Другої світової війни її почали активніше розглядати як основний механізм співпраці. Трансформація полягала, серед іншого, у поступових змінах засобів, методів і змісту дипломатичної діяльності й означала визнання важливості експертних навичок з ведення переговорів та посередництва, спрямованих на подолання розбіжностей серед міжнародних акторів.

Безумовно те, що сьогодні розуміють під дипломатією, виходить за межі поширеного у минулому політико-стратегічного тлумачення цього поняття. Також недоцільно розглядати сучасну дипломатію у специфічному формалізованому сенсі як сферу виключної відповідальності міністерств закордонних справ і персоналу дипломатичної служби. Дипломатія у наш час здійснюється широким колом акторів, яке охоплює «політичних» дипломатів, радників, посланників і офіційних осіб зі значної кількості «внутрішніх» міністерств або відомств з їхніми іноземними колегами; між офіційними особами різних міжнародних організацій, таких як Міжнародний валютний фонд (МВФ) чи Секретаріат Організації Об'єднаних Націй (ООН); або шляхом

залучення іноземних корпорацій та уряду держави-господаря на транснаціональному рівні; а також за участі або через неурядові організації (НУО) та «приватних» осіб [4, с. 1]. Розширений зміст дипломатії відображають, зокрема, такі терміни як «нафтова дипломатія», «ресурсна дипломатія», «логістична дипломатія», «гуманітарна дипломатія» чи «глобальне управління». У цьому контексті американські дослідники П. Керр і Дж. Вайзмен наголошують, що «розгляд (...) наступництва та змін [дипломатичних] практик у часі та просторі, (...) дає підстави теоретизувати, що дипломатія стосується не лише суверенних держав» [19, с. 13].

Аналізуючи концепт «сучасної дипломатії», колишній британський дипломат, очільник кафедри дипломатії та кіберпростору Європейського інституту міжнародних досліджень Ш. Ріордан, вказує на її зв'язок із більш проактивною дипломатичною діяльністю, заснованою на просуванні ідей та цінностей. Станом на початок ХХІ ст. він відзначає потребу в радикальній реструктуризації дипломатичних служб, заміні ієрархічних структур на мережеві та створенні нових форм глобального управління, які залучали б у ширші дипломатичні практики не лише представників неурядових організацій та приватного сектора, а й урядовців [27]. Тому сучасні студії дипломатії мають бути не лише концептуальними чи історичними, а й глобальними, – з погляду проблем та масштабу [12, с. 2].

Справді, сучасна дипломатія все більше залучається до регулювання проблемних сфер, які донедавна розглядалися переважно крізь призму внутрішніх компетенцій держави (економіка, навколишнє середовище, охорона здоров'я, міграція). Багато з цих проблемних сфер впливають одна на одну, і, відтак, часто стають предметом обговорення на міжнародних форумах (наприклад, міграція та безпека, навколишнє середовище та торгівля, економіка та охорона здоров'я тощо). Це означає, що дипломатія не може бути зведена до вузької (секторальної) діяльності, а повинна слугувати інструментом, який бере до уваги додаткове значення інтегрованих проблемних сфер та прагне використовувати їхній спільний потенціал.

Професорка кафедри політичних наук Копенгагенського університету Р. Адлер-Нісен підкреслює, що сьогодні дипломатія перебуває на шляху переходу від виключної репрезентації національних інтересів до створення та підтримки системи глобального управління [1, с. 302–303]. Справді, у сучасну «дипломатичну» діяльність залучається щораз ширше коло акторів (субнаціональних, наднаціональних або тих, що діють паралельно державі: регіонів і міст, багатонаціональних корпорацій та повстанських груп тощо), а у фокус дипломатії потрапляють нові теми, царини та форми взаємодій (приватне життя, громадський сектор, бізнес та інше). Дипломатія поступово перетворюється у так звану «дипломатію дефіса», коли новоутворені понятійні пари слугують уточненням відповідної практики (наприклад, кібер-дипломатія). З одного боку це, частково перефразовуючи твердження Р. Адлер-Нісен, – перетворює дипломатію в «інфраструктуру світової (глобальної – Р. Т.) політики» [28, с. 7]. З іншого ж, – відбувається розмивання дипломатичних норм і з'являється потреба пошуку нової ідентичності сучасної дипломатії, адже (фахові) дипломати можуть поступово позбутися власного унікального статусу комунікаторів і переговорників. Технології примножують можливості інших акторів долучатися до дипломатичних практик [31, с. 7].

Сьогодні можна констатувати зростання кількості дипломатичних агентів у всьому світі. У сфері дипломатії діють не тільки представниками іноземних служб, а й працівники інших міністерств (поза МЗС), транснаціональних корпорацій, організацій громадянського суспільства і навіть впливові особи, які не представляють конкретну державу, організацію чи корпорацію. Як відзначили автори звіту *Futures for Diplomacy* [17], природа

національного дипломатичного середовища змінюється від такої, що надає перевагу Міністерству закордонних справ (МЗС) до такої, яка відводить йому обмеженішу роль у межах ширшої конструкції – національної дипломатичної системи (НДС). Остання охоплює складну мережу урядових і неурядових установ, які залучені у фактичне формування міжнародної політики держави. Зокрема, європейська криза біженців (2015–2016 рр.) продемонструвала, серед іншого, важливість співпраці МЗС з місцевими неурядовими організаціями (НУО), благодійними установами, міжнародними інституціями (такими як УВКБ ООН), агенціями з надання допомоги та галузевими групами, спрямованою на ефективне узгодження та реалізацію імміграційної політики держави та виконання її гуманітарних зобов'язань.

З погляду процедури дипломатія стала менш таємною та більш відкритою [24]. Наприклад, неурядові організації отримали більше можливостей брати участь або «бути почутими» у багатосторонніх переговорах. Цей процедурний аспект сприяє відчутному прогресу у сферах економіки, розвитку, навколишнього середовища чи охорони здоров'я. Однак, коли справа стосується проблематики війни та миру, залучення у дипломатичні практики НУО є менш поширеним та значно суперечливішим [20].

Беручи до уваги вказану тенденцію, наголосимо, що про «ерозію» класичної дипломатії стверджувати, щонайменше, передчасно. Як зазначає К. Бйола, актуальність дипломатії у наш час «не підлягає сумніву» [6, с. 5]. Його аргументація спирається на аналіз багатьох аспектів динаміки сучасного світу, пов'язаних, зокрема, з конфліктами та миром, економікою й розвитком, охороною здоров'я, міграцією, наданням допомоги у випадку стихійних лих тощо, які держави не здатні розв'язувати належним чином, без залучення власних дипломатичних представників [6, с. 4].

Можливо саме з огляду на це, професор Єврейського університету в Єрусалимі Р. Коен свого часу й окреслив дипломатію як «машинне відділення» міжнародних відносин [10, с. 1]. Однак було б неправильно стверджувати, що дипломатія безпосередньо стосується лише міжнародних справ. Вона також пов'язана, хоча й меншою мірою, з внутрішніми процесами. Для прикладу, зовнішнє втручання за певних обставин може призводити навіть до трансформації самої держави (перетворення авторитарного режиму на демократичний, припинення громадянської війни тощо). Інструменталізацію ж дипломатії та її різновидів («дипломатій-дефіса») з метою досягнення бажаних результатів у внутрішній сфері держав-адресатів слід розглядати не лише як широке поле для практичної діяльності, а й як предмет для потенційних академічних дискусій.

Утім, звернемо увагу ще й на інший аспект. Самоочевидність зв'язку дипломатії зі сферою міжнародних відносин часто не спонукає до розгляду проблематики, яка стосується внутрішньодержавних контекстів дипломатичної діяльності. Окрім нечисленних досліджень міністерств закордонних справ [23], вплив внутрішньої політики на дипломатів та *vice versa* досі залишається своєрідною *terra incognita*. Назагал переважає погляд, що дипломати у власній державі та за кордоном підпорядковуються тим самим законодавчим кодексам поведінки, що й решта їхніх колег, котрі перебувають на державній службі. Незважаючи на правдивість такого сприйняття, все ж складно заперечити той факт, що незалежно від місця праці дипломатів, внутрішній контекст пов'язує їх, як і всіх державних службовців, мережею особливих політичних відносин, у межах якої вимоги щодо (дипломатичної) неупередженості можуть зазнавати негативного впливу через політизацію [18]. Не підлягає сумніву, що сьогодні дипломати змушені постійно адаптуватися до тісного зв'язку між внутрішнім і міжнародним контекстами, що посилюється з огляду на глобалізацією та прогрес у комунікаційних технологіях.

Висновок. Зростання чисельності акторів, які залучені у міжнародні відносини з одного боку, та тиражування проблемних сфер їхньої взаємодії, з другого, змінює способи здійснення дипломатії. Трансформації зазнають як щоденні практики, так і методи ведення міжнародних переговорів, шляхи врегулювання міжнародних криз тощо. Фахові аспекти сучасної дипломатії охоплюють різноманітні професійні ролі, які передбачають потребу володіти широкими компетенціями і кроспрофесійними навичками (сильні лідерські та відмінні переговорні якості, хороші аналітичні здібності, глибоке знання організаційного менеджменту тощо) [6, с. 5]. Тому оцінка дипломатичної діяльності у наш час повинна брати до уваги гібридність професійних компетенцій, необхідних для ефективного функціонування міжнародних акторів у XXI ст.

Список використаної літератури

1. Adler-Nissen R. Conclusion: Relationalism or Why Diplomats Find International Relations Theory Strange. *Diplomacy and the Making of World Politics.* / eds. O.J. Sending, V. Pouliot, and I.B. Neumann. Cambridge : Cambridge University Press, 2015. P. 284–308.
2. Adler-Nissen R. Diplomatic Agency. *The SAGE Handbook of Diplomacy.* / eds. C. Constantinou, P. Kerr, P. Sharp. London : SAGE, 2016. 723 p. P. 92–103.
3. Balzacq T., Charillon F., Ramel F. (Eds.). *Global Diplomacy. An Introduction to Theory and Practice.* Palgrave Macmillan, 2019. 570 p.
4. Barston R. P. *Modern diplomacy.* Fifth edition. Abingdon, Oxon; New York, NY.: Routledge, 2019. 534 p.
5. Berridge G. R., James A. *A Dictionary of Diplomacy.* Houndmills : Palgrave, 2001, 270 p.
6. Bjola C., Kornprobst M. *Understanding International Diplomacy. Theory, Practice and Ethics.* Second Edition. Routledge : London and New York, 2018. 304 p.
7. Black, J. *A History of Diplomacy.* London : Reaktion, 2010. 321 p.
8. Burgess P. M. *Commentary. Instruction in Diplomacy: The Liberal Arts Approach.* / ed. S. Simpson. Philadelphia: American Academy of Political and Social Science, 1972.
9. Christer J., Hall H. *Essence of Diplomacy.* London : Palgrave, 2005. 216 p.
10. Cohen R. Putting diplomatic studies on the map. *Diplomatic studies program newsletter.* Leicester : Centre for the Study of Diplomacy, 1998.
11. Constantinou C. *On the Way to Diplomacy.* Minneapolis, MN : University of Minnesota Press. 1996. 180 p.
12. Constantinou C., Kerr P., Sharp P. Introduction: Understanding Diplomatic Practice. *The SAGE Handbook of Diplomacy.* 1st Ed. / eds. C. Constantinou, P. Kerr, P. Sharp. London : SAGE, 2016. 722 p. P. 1–10.
13. Cooper A., Cornut J. The Changing Practices of Frontline Diplomacy: New Directions for Inquiry. *Review of International Studies.* 2019. 45 (2). P. 300–319.
14. Derrida J. *Margins of Philosophy.* Harvester Press, 1982. 330 p.
15. Diplomacy. *International Encyclopedia of the Social Sciences.* vol. 4. / ed. by David L. Sills. New York : Macmillan and Free Press, 1968. P. 187–191.
16. Diplomatic. Access mode: <https://webstersdictionary1828.com/Dictionary/diplomatic> (accessed 30.05.2024).
17. Hocking B., Melissen J., Riordan S., Sharp P. *Futures for Diplomacy: Integrative Diplomacy in the 21st Century.* The Hague : Netherlands Institute of International Relations Clingendael, 2012. P. 53–88.
18. Kerr P. Diplomats and Politicization. *The Palgrave Handbook of Diplomatic Reform and Innovation. Studies in Diplomacy and International Relations Series.* / Ed by Hare P. W., Manfredi-Sánchez J. L., Weisbrode K. 1st ed. Palgrave Macmillan, 2023. 752 p. P. 111–131.

19. Kerr P., Wiseman G. Introduction to essays in part 1. *Diplomacy in a Globalizing World: theories and practices.* / Ed by Kerr P., Wiseman G. New York : Oxford University Press, 2013.
20. Kornprobst M., Senn V. A Rhetorical Field Theory: Background, Communication, and Change. *British Journal of Politics and International Relations.* 2016. 18(2). P. 300–317.
21. Koselleck R. Critique and Crisis. Enlightenment and the Pathogenesis of Modern Society. Oxford, Berg : MIT Press, 1988. 329 p.
22. Leira H. A Conceptual History of Diplomacy. *The SAGE Handbook of Diplomacy.* / eds. C. Constantinou, P. Kerr, P. Sharp. London : SAGE, 2016. 723 p. P. 28–38.
23. Lequesne C. Why Studying State Foreign Services Remains a Research Priority. *Diplomacy & Statecraft.* 2019. 30 (4). P. 780–785.
24. Marshall P. Positive Diplomacy. Palgrave Macmillan, London. 1997. XVIII; 234 p.
25. Nicolson H. Peacemaking: 1919. New York : Grosset & Dunlap, 1965.
26. Plischke E. Diplomacy – search for its meaning. *Modern Diplomacy: The Art and the Artisans.* / ed. by E. Plischke. Washington, DC : American Enterprise Institute, 1979. 475 p.
27. Riordan S. The New Diplomacy. Cambridge : Polity, 2003. 160 p.
28. Sending O.J., Pouliot V., Neumann I.B. (eds). Diplomacy and the Making of World Politics. Cambridge : Cambridge University Press, 2015.
29. Sharp P. Diplomacy in International Relations Theory and Other Disciplinary Perspectives. *Diplomacy in a Globalizing World: theories and practices.* / Ed by Kerr P., Wiseman G. New York : Oxford University Press, 2013.
30. Sharp P. Diplomatic Theory of International Relations. Cambridge : Cambridge University Press, 2009. 352 p.
31. The Palgrave Handbook of Diplomatic Reform and Innovation. Studies in Diplomacy and International Relations Series. / Ed by P. W. Hare, J. L. Manfredi-Sánchez, K. Weisbrode. 1st ed. Palgrave Macmillan, 2023. 752 p.
32. Wiseman G. Contemporary Challenges for Foreign Ministries: At Home and Abroad. *Diplomacy & Statecraft.* 2019. 30(4). P. 786–798.

EPISTEMOLOGY OF DIPLOMACY IN MODERN INTERNATIONAL RELATIONS

Rostyslav Tistyk

Ivan Franko National University of Lviv,

*Faculty of International Relations, Department of International Relations and Diplomatic Service
Sichovykh Striltsiv str., 19, 79000, Lviv, Ukraine*

The article presents a study of the phenomenon of diplomacy in modern international relations. The author shares the view, that the expansion of the number of spheres, covered by diplomatic activity, and with the increase of the number of international actors, executing representative functions, has provided to heterogeneous and multi-system character of diplomacy. Therefore one can notice a rapid increase of the interest in the study of diplomacy.

The author considers the process of the emergence of diplomacy and its conceptual history, starting from the idea of the inevitability of the transformation of the meanings of concepts in the context of their evolution. This makes it possible to reveal controversial aspects of the diplomacy and to illustrate the prospects of its modern development.

The need for further transformation of diplomatic activity, which will be accompanied by the strengthening of the professionalization of diplomats, is indicated. It is concluded that the politicization

and virtualization of many spheres of social life, combined with the rapid involvement of a large number of actors in international relations, will inevitably pose new challenges to diplomacy and diplomats. On the one hand, a gradual “erosion” of classical diplomacy is conceivable, on the other hand, they can strengthen the role and quality of formalized and coordinated ways of representation of states in international relations. The current dynamics of international relations – the revival of self-reliance strategies and the desire of some international actors to change the international system – indicate a high probability of strengthening of classical forms of diplomacy, given the importance of observing the rules and norms of the international community. Therefore, diplomacy remains a relevant way to represent states in international relations, because of need for mutual coordination of national interests and ensuring the stability of the international system.

Key words: diplomacy, international relations, foreign policy, international actors, international system.